

Pasze lecznicze – wybrane aspekty prawne wytwarzania, wprowadzanie do obrotu i stosowania

Krzysztof Kwiatek, Aleksandra Chomiuk, Monika Przeniosło-Siwczyńska

z Zakładu Higieny Pasz, Państwowego Instytutu Weterynaryjnego – Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach

Wprowadzony 1 stycznia 2006 r. zakaz stosowania antybiotykowych stymulatorów wzrostu w produkcji zwierzęcej (1) może spowodować i często powoduje zwiększone zapotrzebowanie na pasze lecznicze (2, 3). Wprowadzenie do szerokiego stosowania w żywieniu zwierząt gospodarskich tego rodzaju pasz, w których występuje weterynaryjny produkt leczniczy w dawkach terapeutycznych rodzi szereg nowych problemów w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa surowców żywnościowych pochodzenia zwierzęcego. Szczególnie pod uwagę muszą być wzięte takie aspekty, jak: sposób mieszania i zapewnienia homogeniczności paszy, zastosowana dawka substancji aktywnej, przestrzeganie okresu karencji czy określenie przeznaczenia dla danego gatunku zwierząt. Należy też mieć świadomość, że oprócz efektów terapeutycznych ważne jest ich stosowanie w taki sposób, aby nie było pozostałości w surowcach i produktach zwierzęcych przeznaczonych do spożycia przez ludzi. Z punktu widzenia kontroli wewnętrznej i urzędowej celem uniknięcia błędów i optymalizacji procesu produkcji oraz stosowania pasz leczniczych w żywieniu zwierząt ważne jest wdrożenie prawnych uregulowań tego zagadnienia i zapewnienia bezpieczeństwa w łańcuchu żywnościowym (4, 5, 6, 7, 8).

W warunkach krajowych zasadniczym aktem prawa w tym zakresie jest ustawa o paszach z 22 lipca 2006 r. (9), która określa warunki dotyczące przygotowania, wprowadzania do obrotu i użycia pasz leczniczych. Zgodnie z art. 4, pkt 9 tej ustawy pod pojęciem **pasza lecznicza** należy rozumieć mieszaninę jednego lub kilku premiksów leczniczych dopuszczonych do obrotu, na podstawie przepisów prawa farmaceutycznego, z jednym lub kilkoma materiałami paszowymi. Pasze lecznicze ze względu na swoje właściwości lecznicze, a czasem profilaktyczne, podawane są zwierzętom w formie niezmienionej, czyli w formie takiej, w jakiej zostały wyprodukowane. Szczegółowe zasady ich produkcji i dystrybucji określone są odrębnymi przepisami w artykułach od 16 do 22 ustawy.

Przed przystąpieniem do wytwarzania pasz leczniczych przeznaczonych do obrotu podmiot, zamierzający prowadzić działalność w tym zakresie, powinien złożyć wniosek o zatwierdzenie zakładu do wojewódzkiego lekarza weterynarii, w terminie co najmniej 30 dni przed datą rozpoczęcia planowanej działalności. Spis załączników wymaganych do wniosku określa art. 10 ust. 3 ustawy.

Obowiązkiem wojewódzkiego lekarza weterynarii, do którego wpłynął wniosek o zatwierdzenie zakładu, jest przeprowadzenie kontroli w celu sprawdzenia warunków technicznych i organizacyjnych, jakie powinien spełniać ubiegający się o zatwierdzenie zakład. Kontrola ta obejmuje zazwyczaj poziom wdrożenia systemu wewnętrznej kontroli jakości wytwarzanych produktów (pasz leczniczych), z uwzględnieniem monitorowania miejsc, w których może nastąpić pogorszenie jakości wytwarzanych produktów, metody badań oraz sposobu postępowania z produktami niespełniającymi wymagań jakościowych. Wytwórca powinien przygotować i udostępnić plan zakładu, na którym zostały umieszczone pomieszczenie produkcyjne, magazynowe, socjalne i sanitarne, z zaznaczeniem linii technologicznej, dróg przemieszczania paszy leczniczej oraz stanowisk pracy. W każdym zakładzie, w którym możliwe jest wytwarzanie pasz leczniczych, należy wyznaczyć osobę odpowiedzialną za kontrolę jakości wytwarzanego produktu. Całym procesem produkcji pasz leczniczych może kierować osoba, która ukończyła studia wyższe na jednym z kierunków: biologia, chemia, farmacja, rolnictwo, zootechnika lub weterynaria. Parametry, konstrukcja i rozmieszczenie urządzeń stosowanych do wytwarzania pasz leczniczych muszą być tak dobrane, aby uniemożliwiały zanieczyszczenie pasz i zmianę kolejności lub pominięcie określonego etapu cyklu produkcyjnego, a zarazem umożliwiały ich czyszczenie po zakończeniu produkcji każdego asortymentu oraz zachowanie homogeniczności i utrzymanie stałej zawartości substancji czynnej w jednym gramie paszy leczniczej.

Jeżeli zakład spełnia wymienione warunki, wojewódzki lekarz weterynarii decyduje

administracyjną zatwierdza zakład do wytwarzania paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu, nadając numer identyfikacyjny. Zatwierdzenie to uprawnia również do wytwarzania w zakładzie tzw. **produktu pośredniego**, czyli przeznaczonej do wytworzenia paszy leczniczej, mieszaniny jednego lub kilku dopuszczonych do obrotu (na podstawie przepisów prawa farmaceutycznego) premiksów leczniczych z materiałem paszowym, stanowiącym nośnik dla premiksu leczniczego w stężeniu umożliwiającym wytworzenie tej paszy.

Zgodnie z artykułem 17 ustawy o paszach z 22 lipca 2006 r., dopuszcza się produkcję pasz leczniczych nieprzeznaczonych do obrotu, jeżeli są one wytwarzane wyłącznie z produktu pośredniego w zatwierdzonym do tego celu zakładzie. Procedura uzyskania takiego zatwierdzenia jest analogiczna do procedury zatwierdzania zakładów produkujących pasze lecznicze przeznaczone do obrotu. Procesem produkcji pasz leczniczych nieprzeznaczonych do obrotu może kierować osoba, która ma co najmniej średnie wykształcenie rolnicze, weterynaryjne lub o kierunku technologia żywności oraz co najmniej 3-letnie doświadczenie w zakresie wytwarzania pasz lub przed komisją powołaną przez wojewódzkiego lekarza weterynarii złożyła z wynikiem pozytywnym egzamin ze znajomości zagadnień dotyczących wytwarzania pasz leczniczych z produktu pośredniego. Zamiar przystąpienia do egzaminu należy zgłosić wojewódzkiemu lekarzowi weterynarii co najmniej 30 dni przed wybranym terminem egzaminu określonym w harmonogramie. Egzamin ma formę testu pisemnego jednokrotnego wyboru. Warunkiem uzyskania pozytywnego wyniku jest udzielenie co najmniej 75% poprawnych odpowiedzi. Osoby, które nie uzyskały wymaganej liczby poprawnych odpowiedzi mogą powtórnie przystąpić do egzaminu w kolejnym terminie określonym w harmonogramie (10).

W oparciu o artykuł 18 ustawy o paszach wytwórca pasz leczniczych przeznaczonych do obrotu zobligowany jest do prowadzenia dokumentacji dotyczącej stosowania premiksów leczniczych w procesie produkcji, przechowywania, wytwarzania pasz leczniczych z produktów pośrednich (**raport wytwarzania**) oraz obrotu paszami leczniczymi i produktami pośrednimi (**raport obrotu**). Podmiot wytwarzający pasze lecznicze nieprzeznaczone do obrotu zobowiązany jest do prowadzenia dokumentacji dotyczącej wytwarzania pasz leczniczych z produktu pośredniego (**raport wytwarzania pasz nieprzeznaczonych do obrotu**). Wszelkie informacje dotyczące zakładów zatwierdzonych do wytwarzania pasz leczniczych oraz wszelkie zmiany dokonywane w tym zakresie są

przekazywane głównemu lekarzowi weterynarii.

Na podstawie artykułu 18 ustawy o paszach minister rolnictwa i rozwoju wsi z 1 lutego 2007 r. wydał rozporządzenie dotyczące szczegółowych wymagań przy wytwarzaniu i obrocie paszami leczniczymi przeznaczonymi do obrotu i produktami pośrednimi (11). Zgodnie z rozporządzeniem każdy zakład, w którym produkuje się pasze lecznicze przeznaczone do obrotu lub produkty pośrednie, powinien na czas produkcji wyodrębnić oddzielne miejsca do rozdrabniania, mieszania, pakowania i przechowywania pasz oraz czyszczenia i odkażania kontenerów lub cystern, w których pasze są transportowane. We wszystkich pomieszczeniach zakładu wymagana jest instalacja urządzeń wentylacyjnych oraz zapewnienie oświetlenia dostosowanego do wykonywanych czynności. Podłogi i ściany pomieszczeń powinny być wykonane ze zmywalnego, gładkiego, odpornego na ścieranie, łatwego do czyszczenia i odkażania materiału. Ważne jest także zabezpieczenie zakładu przed obecnością szkodników.

Jednym z najważniejszych warunków, jakie powinna spełniać pasza lecznicza jest jej homogeniczność, dlatego istotne jest stosowanie urządzenia mieszającego, które pozwoli na spełnienie tego warunku, a zarazem będzie łatwe do dokładnego czyszczenia. Sprawdzanie homogeniczności powinno być dokonywane zgodnie z obowiązującymi wytycznymi i zasadami dobrej praktyki produkcyjnej (12, 13).

Do wytworzenia paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu lub produktu pośredniego stosuje się premiksy lecznicze dopuszczone do obrotu na podstawie art. 3, ust. 1 i 2 ustawy z 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne (14). Zawartość premiksu leczniczego w produkcie pośrednim powinna być taka, aby udział produktu pośredniego wynosił nie mniej niż 5%. Udział produktu pośredniego w paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu powinien zapewniać dawkę premiksu leczniczego w tej paszy, określoną przez lekarza weterynarii w wystawionym zleceniu.

Pasze lecznicze i produkty pośrednie mogą być wprowadzone do obrotu, jeżeli ich wytwórca spełni kilka określonych wymagań. Do najważniejszych należy zapewnienie, że ich wytwarzanie odbywa się w sposób wykluczający powstanie niepożądanych interakcji pomiędzy premiksami leczniczymi, dodatkami paszowymi a innymi paszami.

Wszystkie produkty znajdujące się w zakładzie powinny być przechowywane wyłącznie przez okres ich trwałości. Pasze wykorzystywane do produkcji pasz leczniczych nie mogą zawierać tej samej

substancji czynnej, która jest używana w premiksach.

Dzienna dawka premiksu leczniczego zawarta w ilości paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu powinna odpowiadać co najmniej połowie dawki dziennego zapotrzebowania pokarmowego leczonych zwierząt (w przypadku przeżuwaczy – połowie dziennego zapotrzebowania leczonego zwierzęcia na niemineralną paszę uzupełniającą).

Wprowadzenie pasz leczniczych do obrotu powinno następować tylko wtedy, gdy ich wytwórca prowadzi wewnętrzną kontrolę jakości i przestrzegania zasad higieny w procesie ich wytwarzania. Kontrola ta powinna obejmować ocenę jakości wytwarzanych pasz leczniczych i produktów pośrednich oraz ocenę ich homogeniczności. Ponadto ocenę prawidłowości i skuteczności procedur stosowanych w procesie wytwarzania pasz leczniczych i produktów pośrednich, ocenę poprawności stosowanych metod wytwarzania, kontrolę czystości i sprawności urządzenia mieszającego. Każdy etap produkcji paszy leczniczej lub produktu pośredniego powinien być opisany zgodnie odpowiednią procedurą. Ważne jest prowadzenie okresowych badań wytworzonych pasz leczniczych i produktów pośrednich, które powinny mieć na celu ustalenie homogeniczności na podstawie stopnia wymieszania składników oraz zawartości substancji czynnej w 1g paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu lub produktu pośredniego.

Dokumentem umożliwiającym wprowadzenie paszy leczniczej lub produktu pośredniego do obrotu jest odpowiednie zlecenie wydawane przez lekarza weterynarii. Wzór takiego zlecenia określony jest w rozporządzeniu ministra rolnictwa i rozwoju wsi z 31 stycznia 2007 r. (15). Przed jego wystawieniem lekarz obowiązany jest upewnić się, czy pasze lecznicze przeznaczone do obrotu i pasze stosowane w żywieniu leczonych zwierząt nie zawierają tej samej substancji czynnej. Zastosowanie zleconej paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu jest uzasadnione w odniesieniu do określonego w zleceniu gatunku zwierząt. Podawanie premiksu leczniczego zawartego w paszy leczniczej nie jest sprzeczne z wcześniej zastosowanym leczeniem. Każde wydane zlecenie dotyczy konkretnego przypadku chorobowego i jest ważne przez 3 dni od daty wystawienia. Zazwyczaj zlecenie jest wystawiane w 5 egzemplarzach lub 3, jeśli produkty pochodzące od zwierząt lub ze zwierząt nie są przeznaczone do spożycia przez ludzi. Lekarz weterynarii zatrzymuje jeden egzemplarz, a pozostałe przekazuje posiadaczowi leczonego zwierzęcia. Posiadacz przekazuje oryginał zlecenia i pozostałe kopie wytwórcy paszy leczniczej. Wytwórca natomiast zatrzymuje

oryginał wypełnionego przez siebie zlecenia, a kopie przekazuje posiadaczowi leczonego zwierzęcia, powiatowemu lekarzowi weterynarii i lekarzowi weterynarii, który wystawił zlecenie.

W przypadku transportu pasz leczniczych przeznaczonych do obrotu lub produktów pośrednich ważne jest zabezpieczenie i odpowiednie oznakowanie przewożonych produktów. Opakowanie jednostkowe zabezpiecza się w taki sposób, aby jego otwarcie powodowało uszkodzenie zabezpieczenia, uniemożliwiając ponowne użycie tego opakowania. Każda transportowana pasza, bez względu na sposób transportu i pakowania, powinna posiadać dokumentację zawierającą:

- 1) nazwę wytwórcy paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu, jego siedzibę i adres oraz oznaczenie formy prawnej prowadzonej działalności, a w przypadku osoby fizycznej – jej imię, nazwisko, miejsce zamieszkania i adres;
- 2) imię i nazwisko lekarza weterynarii, który wystawił zlecenie na zastosowanie paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu oraz adres zakładu leczniczego dla zwierząt;
- 3) czas podawania i dawkowanie paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu;
- 4) okres karencji paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu;
- 5) okres trwałości paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu lub produktu pośredniego;
- 6) warunki i temperaturę przechowywania paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu lub produktu pośredniego.

Premiksy lecznicze przechowywane są w zakładzie w oddzielnych pomieszczeniach w zabezpieczonych opakowaniach jednostkowych. Każdy używany premiks powinien mieć dokumentację zawierającą datę nabycia, nazwę premiksu, jego producenta, numer serii, wielkość opakowania jednostkowego, datę ważności, datę użycia premiksu leczniczego do produkcji paszy leczniczej oraz ilość użytego premiksu do produkcji paszy leczniczej przeznaczonej do obrotu.

Odrębnym rozporządzeniem ministra rolnictwa i rozwoju wsi z 1 lutego 2007 r. (16) zostały objęte pasze lecznicze nieprzeznaczone do obrotu. W tym akcie prawnym określono takie elementy, jak:

- 1) szczegółowe warunki organizacyjne i techniczne, jakie powinien spełniać zakład, w którym wytwarza się pasze lecznicze nieprzeznaczone do obrotu;
- 2) sposób produkcji pasz leczniczych nieprzeznaczonych do obrotu;
- 3) dokumenty składające się na raport wytwarzania paszy leczniczej nieprzeznaczonej do obrotu i sposób prowadzenia tego raportu;

- 4) warunki i sposób przechowywania pasz leczniczych nieprzeznaczonych do obrotu;
- 5) warunki i sposób pobierania próbek pasz leczniczych nieprzeznaczonych do obrotu.

Po dokładnym zapoznaniu się z treścią poszczególnych punktów rozporządzenia można stwierdzić, że wymagania stawiane wytwórcom pasz leczniczych nieprzeznaczonych do obrotu nie odbiegają od wymagań, które muszą spełniać zakłady produkujące pasze lecznicze przeznaczone do obrotu lub produkty pośrednie.

Pasze lecznicze i produkty pośrednie, w oparciu o artykuł 22 ustawy o paszach, może wprowadzać do obrotu ich wytwórca lub podmiot, który dostarcza pasze lecznicze lub produkty pośrednie, zwany **dystrybutorem**, wpisany na listę prowadzoną przez głównego lekarza weterynarii. Wymagania stawiane dystrybutorowi pasz leczniczych i produktów pośrednich przy wprowadzaniu ich do obrotu określa artykuł 21 ustawy o paszach i rozporządzenie ministra rolnictwa i rozwoju wsi z 1 lutego 2007 r. (17).

Transport pasz leczniczych przeznaczonych do obrotu i produktów pośrednich odbywa się w zamkniętych środkach transportu, które wykluczają możliwość ich zanieczyszczenia oraz zapewniają ochronę opakowań, w których są one transportowane. Wymagane jest zapewnienie odpowiednio przystosowanych miejsc lub pomieszczeń do przechowywania pasz leczniczych, w których powinny znajdować się urządzenia wentylacyjne, kalibrowane termometry, odpowiednie oświetlenie, urządzenia sanitarne oraz zabezpieczenia przed dostępem szkodników.

Każdy dystrybutor pasz leczniczych przeznaczonych do obrotu lub produktów pośrednich zobowiązany jest do prowadzenia dokumentacji obrotu paszami, która powinna zawierać: nazwę i dane wytwórcy paszy leczniczej lub produktu pośredniego oraz numer identyfikacyjny nadany przez wojewódzkiego lekarza weterynarii, nazwę i dane dystrybutora oraz numer identyfikacyjny nadany mu przez głównego lekarza weterynarii, nazwę i dane odbiorcy paszy leczniczej lub produktu pośredniego, datę dokonania wpisu, nazwę, ilość i numer serii przechowywanych oraz wprowadzonych do obrotu pasz leczniczych lub produktów pośrednich (stan na koniec danego dnia), datę trwałości wprowadzonej do obrotu paszy leczniczej, numer zlecenia wystawionego przez lekarza weterynarii oraz numer dokumentu poświadczającego zbycie paszy przeznaczonej do obrotu lub produktu pośredniego. Jeżeli występują reklamacje pasz leczniczych lub produktów

pośrednich, powinny również znaleźć się w dokumentacji.

Wytwórca pasz przekazuje dystrybutorowi, na podstawie jego pisemnego zamówienia, dokumentację zawierającą informacje umożliwiające identyfikację premiksów leczniczych wchodzących w skład paszy leczniczej lub produktu pośredniego (nazwę premiksu i jego producenta, numer serii i datę ważności premiksu leczniczego, ilość premiksu użytą do wytworzenia paszy leczniczej lub produktu pośredniego), dane wytwórcy paszy leczniczej, datę i miejsce wytworzenia paszy leczniczej lub produktu pośredniego, okres trwałości i okres karencji i numer serii wytworzonej partii paszy leczniczej lub produktu pośredniego, dane osoby kontrolującej proces produkcji.

Po przekazaniu paszy leczniczej lub produktu pośredniego odbiorcy, na podstawie zlecenia, dystrybutor wpisuje na zleceniu dane dotyczące tej paszy lub produktu i przekazuje po jednym egzemplarzu kopii odbiorcy paszy leczniczej, lekarzowi weterynarii, który wystawił zlecenie oraz powiatowemu lekarzowi weterynarii.

Główny lekarz weterynarii wydaje decyzję administracyjną, na podstawie której dystrybutor pasz leczniczych uzyskuje indywidualny numer identyfikacyjny i zostaje wpisany do krajowego rejestru. Jeżeli z opinii wojewódzkiego lekarza weterynarii właściwego ze względu na miejsce, w którym mają być przechowywane pasze lecznicze lub produkty pośrednie, wynika, że podmiot ubiegający się o wpisanie na listę nie spełnia warunków wymaganych do produkcji pasz leczniczych, główny lekarz weterynarii może odmówić rejestracji tego podmiotu. Możliwe jest też skreślenie z listy, jeżeli główny lekarz weterynarii w wyniku kontroli ustali, że pasze lecznicze lub produkty pośrednie są przewożone środkami transportu lub przechowywane w miejscach, które nie spełniają warunków technicznych zapewniających zachowanie wymaganej jakości tych pasz i produktów, lub dystrybutor nie prowadzi dokumentacji obrotu tymi paszami lub produktami pośrednimi.

Reasumując, należy stwierdzić, że weterynaryjne produkty lecznicze stosowane coraz szerzej w intensywnej produkcji zwierzęcej w postaci pasz leczniczych, w przypadku niewłaściwego postępowania producentów zwierząt rzeźnych, mogą dostawać się do surowców żywnościowych i produktów żywnościowych pochodzenia zwierzęcego. Stąd temu problemowi w aspekcie konieczności systemowego zapewnienia produkcji bezpiecznej żywności poświęca się tak wiele uwagi (18, 19).

Piśmiennictwo

1. Rozporządzenie (WE) nr 1831/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 sierpnia 2003 r. w sprawie dodatków stosowanych w żywieniu zwierząt. (Dz. U. UE L 268 z 18.10.2003).
2. Kwiatek K., Przeniosło-Siwczyńska M., Chylek-Purchała M.: Stymulatory wzrostu w żywieniu zwierząt gospodarskich w nowej sytuacji. *Pasze Przemysłowe* 2006, 9, 11-13.
3. Pejsak Z., Truszczyński M.: Konsekwencje zakazu stosowania antybiotykowych stymulatorów wzrostu u świń. *Życie Wet.* 2006, 81, 236-239.
4. Przeniosło-Siwczyńska M., Kwiatek K.: Wybrane aspekty stosowania antybiotyków w żywieniu zwierząt oraz metodyka ich wykrywania w środkach żywienia zwierząt. *Życie Wet.* 2005, 80, 717-720.
5. Rybarczyk L., Gąjecki M.: Praktyczne aspekty wytwarzania i stosowania pasz leczniczych. *Magazyn Wet., Supplement Świnie*, 2006, 66-70.
6. Rozporządzenie 183/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12 stycznia 2005 r. ustanawiające wymagania dotyczące higieny pasz (Dz. U. UE L 35 z 8.2.2005).
7. Malinowska T.: Ograniczenia prawne wytwarzania i wprowadzania do obrotu pasz leczniczych. *Życie Wet.* 2007, 82, 264-268.
8. Stulich R.: Wytwarzanie, przechowywanie, transport i kontrola produkcji pasz leczniczych. *Pasze Przemysłowe* 2007, 7/8, 2-6.
9. Ustawa o paszach z dnia 22 lipca 2006 r. (Dz.U. nr 144, poz. 1045).
10. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 stycznia 2007r. w sprawie egzaminu ze znajomości zagadnień dotyczących wytwarzania pasz leczniczych z produktu pośredniego (Dz.U. nr 27, poz. 182).
11. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 1 lutego 2007 r. w sprawie szczegółowych wymagań przy wytwarzaniu i obrocie paszami leczniczymi przeznaczonymi do obrotu i produktami pośrednimi (Dz.U. nr 27, poz. 183).
12. Kwiatek K., Przeniosło-Siwczyńska M.: Nowa instrukcja badania homogeniczności pasz leczniczych. *Pasze Przemysłowe* 2007, 4, 7-12.
13. Kwiatek K., Przeniosło-Siwczyńska M.: *Instrukcja badania homogeniczności pasz leczniczych i produktów pośrednich na podstawie stopnia wymieszania substancji czynnej*. Instrukcja GLW wyd. przez PIWet. – PIB, Puławy 2007 r.
14. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. nr 53 poz. 533 z późn. zm.).
15. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 stycznia 2007 r. w sprawie wzoru zlecenia na wprowadzenie do obrotu pasz leczniczych i produktów pośrednich (Dz.U. nr 24, poz. 155).
16. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 1 lutego 2007 r. w sprawie pasz leczniczych nie przeznaczonych do obrotu (Dz.U. nr 24, poz. 157).
17. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 1 lutego 2007 r. w sprawie wymagań przy wprowadzaniu do obrotu przez dystrybutora pasz leczniczych przeznaczonych do obrotu i produktów pośrednich (Dz.U. nr 27, poz. 184).
18. Kwiatek K.: Systemowe podejście w łańcuchu produkcji i obrocie pasz jako ważny element zapewnienia bezpieczeństwa i jakości żywności. *Pasze Przemysłowe* 2006, 4, 2-7.
19. Kwiatek K.: Zasady i tryb przeprowadzania urzędowej kontroli środków spożywczych pochodzenia zwierzęcego w świetle wymagań UE. *Życie Wet.* 2002, 78, 258-260.

Doc. dr hab. Krzysztof Kwiatek, Państwowy Instytut Weterynaryjny, al. Partyzantów 57, 24-100 Puławy, e-mail: kwiatekk@piwet.pulawy.pl